

УДК 340.5.001.76

Х. Бехруз

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Будь-яка наука виходить із загальних методологічних передумов відносності пізнання, шлях до якого прокладається через удосконалення підходів, принципів, методів і техніки досліджень. Сучасний етап розвитку науки вимагає застосування нового рівня методологічних підходів і принципів, обумовлених складним характером систематизації знань про оточуючу нас реальність, що служить її об'єктом. Це повною мірою стосується гуманітарних, у тому числі і правової, сфер знань.

Сучасний стан розвитку юридичної науки досить часто критично оцінюється правознавцями саме у зв'язку з її філософською і методологічною неготовністю до викликів часу. Показовою в цьому плані є позиція Г. Дж. Бермана. Розглядаючи стан західної правової традиції у зв'язку з культурним різноманніттям і полярністю сучасного світу, він вказує на її кризу, перш за все, системного характеру, яка охопила сферу ідей і цінностей, а це означає, що і сферу філософії та правової науки [1].

Вказуючи на необхідність для юридичної науки займатися розвитком власної методології, К. Цвайгерт і Х. Кьотц відзначають, що традиційний нерелектуючий і самовпевнений догматизм опинився на подив життєздатним, однак очевидно, що чіплятися за нього, означає обманювати самих себе. Розглядаючи методологічне майбутнє такої юридичної науки, як порівняльне правознавство, учені вказують на те, що визнання нових методів більш реалістичними, оскільки вони засновані на даних експериментальної соціології і враховують реалії сьогодення, не означає, що вони реально відображають сучасне правове мислення. Тому К. Цвайгерт і Х. Кьотц обмежують основи порівняльного правознавства соціологічним підходом і таким шляхом прагнуть подолати національні доктрини права, а значить, зробити його більш адекватним глобальним процесам у сучасній Європі [2, 49].

Необхідно погодитися з О. С. Звонарьовою, яка зазначає, що в даний час у юридичній науці склалася ситуація, коли адекватне осмислення політико-правових явищ минулого і сучасності вимагає суттєвого розширення дослідницького контексту із залученням принципово нових для юридичної науки наукових методів, які носили б парадигмальний характер [3, 173].

У зв'язку з цим в орбіту методології правової науки входить набір нових підходів, принципів і методів, розроблених в рамках методології інших наук. Їх залучення вимагає свого роду адаптації у зв'язку з предметом і методологією правової науки і називається юридизацією. На думку В. С. Нерсесянца, «юридизація означає юридико-понятійну трансформацію інших неюридичних методів і дисциплін, їх перетворення з визначальних позицій поняття права і включення в новий пізнавально-смысловий контекст предмета і методу юридичної науки» [4, 23].

Необхідно зазначити, що порівняльне правознавство не може ігнорувати проблеми методології, характерні для сучасної правової науки в цілому. У свою чергу, підстави методологічних і теоретичних проблем сучасного правознавства можна зрозуміти лише у загальному контексті проблем сучасного наукового пізнання.

Останнім часом спостерігається підвищений інтерес до порівняльного правознавства, що пояснюється розвитком національних правових систем, необхідністю проведення ефективної правової політики і, звичайно ж, процесом глобалізації, яка є причиною зростання конфліктів і кризових явищ у політичній і правовій сферах. Не випадково відомий компаративіст Р. Давід звертав увагу на універсальність правової науки і розглядав порівняльне правознавство як один з елементів цього універсалізму, звертаючи увагу на актуалізації компаративістських досліджень при вивченні і прогресі права [5, 35].

Як самостійний науковий напрямок порівняльне правознавство має свій предмет, а також розроблену методологію порівняно-правових досліджень, обумовлену цим же предметом, спрямовану на вирішення проблем, з якими порівняльне правознавство стикається. Ці проблеми можуть бути не тільки традиційними, що супроводжують розвиток науки завжди, але й проблемами, пов'язаними з кожним подальшим етапом складного процесу суспільного розвитку. Серед основних проблем, які на сьогоднішній день вважаються пріоритетними для порівняльного правознавства, необхідно виділити проблему правової інтеграції і формування не тільки локальних, але й спільних правових просторів. Сучасні процеси суспільного розвитку обумовлені епохою глобалізації, що ставить перед всією юриспруденцією взагалі і перед порівняльним правознавством зокрема завдання використання потенціалу різних правових систем (сімей) у вирішенні масштабних завдань, що стоять перед людством.

У контексті загальноправової проблематики найважливішим завданням, що стоїть перед порівняльним правознавством як наукою, є подальша розробка і збагачення його методології. Цей процес здійснюється в таких напрямках. Перший напрямок пов'язаний з обґрунтуванням і розвитком вже існуючої методології, другий — із залученням нових методів і підходів, розроблених у рамках інших юридичних і неюридичних наук, тобто юридизацією нових методів, сформованих іншими неюридичними науками.

Сучасна методологія порівняно-правових досліджень є не якоюсь універсальною, єдиною правовою доктриною, а, скоріше, конгломератом окремих концепцій, наукових шкіл у теорії порівняльного права, що розрізняються за своїми філософськими засадами, за змістом й аргументацією, тому інтенсивний пошук нового методологічного інструментарію для порівняльно-правових досліджень стає все більш актуальним.

Спостерігається двоякий процес: з одного боку, зростає спеціалізація в роботі методів і методик, а з іншої — характерним стає процес побудови нормативних теорій з розвиненим формальним апаратом і практично універсальною сферою застосування. І це об'єктивний процес, адже з погляду здобування нового знання будь-яка загальна змістовна теорія виступає як методологія (сто-

совно правових знань це переконливо показано і обґрунтовано, наприклад, Д. А. Керімовим і О. М. Васильєвим) [6, 5; 7, 20–24].

Сучасна компаративістика бореться з пересудами про неподоланність відмінностей між цивілізаціями і універсалістськими претензіями, переходить до методології, що визнає цінність різних моделей культури, неklasичні й унікальні форми мислення. Вона відмовляється від методологічного еклектизму, від упереджених стереотипів, настанов і претензій на кінцеву істину, визнає, що всі філософські традиції, культури і школи, що існували в історії людства, незважаючи на їх відмінності і поліморфність, мають багато спільних, доступних науковому аналізу основних структур, понять і рис, що допускає можливість коректного зіставлення і порівняння (відмовившись від порівняння випадкових і класифікаційно неоднорідних понять і концептів, вирваних з контексту порівнюваної філософської культури) [8, 70–75].

Використання сучасної юридичної методології, зокрема методології порівняльного правознавства, передбачає застосування цивілізаційного, системного, аксіологічного, герменевтичного та інших підходів, що дозволяє глибше розкрити сутність такого складного явища, як правова система.

Теоретична концепція функціоналізму як основоположного методологічного принципу порівняльного правознавства — це різновид концепції, яка передбачає, що система права володіє системоутворюючими атрибутами і загально-системними закономірностями. Так, використання принципу функціоналізму дозволяє розглядати ісламську систему права не лише як регулятор суспільних відносин у різних сферах життя ісламської умми і як засіб, що забезпечує комплекс взаємин усередині ісламської умми, але й, скоріше, як відносно самостійне цілісне утворення, що базується на ісламській релігії, основним завданням якого є самозбереження і самовідтворення у діахронному (різночасовому) аспекті існування системи.

Сучасний етап розвитку цивілізації обумовлений взаємозв'язаністю і взаємозалежністю всіх сфер життя суспільства. Цей процес посилює також взаємозалежність народів, держав, суспільних інститутів і рухів, окремих індивідумів, що проживають та існують у рамках різних цивілізацій.

Процесам взаємозв'язаності і взаємопроникнення сприяє безліч факторів, зокрема, нові умови, в рамках яких проживає людство, створюють реальні передумови для спільної його діяльності поза рамками національних держав, соціокультурних просторів, релігійних переконань. Вищеназвані процеси відображають сутність глобалізації, яка є найпоширенішим поняттям в сучасному лексиконі не тільки політиків, економістів, але й екологів, правознавців та ін.

Теоретичне осмислення явищ і тенденцій, що протікають у період глобалізації, вимагає нового підходу до їх вивчення, що, у свою чергу, сприяє мобілізації потенціалу різних цивілізацій для вирішення проблем загальнолюдського масштабу.

Правильному розумінню глобалізації, закономірностей і тенденцій розвитку національної і міжнародної правосвідомості сприяє значна кількість наукових праць, що розкривають і аналізують проблеми, з якими стикається люд-

ство на сучасному етапі розвитку. Це має також велике практичне значення, пов'язане з майбутнім не тільки окремих держав, але й людства в цілому.

Правовий вимір глобалізаційних процесів обумовлює, як вже наголошувалося, перегляд всієї існуючої системи правового регулювання суспільних відносин. Це пов'язано, перш за все, з появою і посиленням впливу сучасних суб'єктів світового господарства, скоріше не національного, а наднаціонального характеру.

Правова глобалістика як складова глобалістики спрямована на дослідження сучасного стану правової науки, її перспектив в умовах загальної глобалізації, що охоплює економічну, політичну, соціальну та інші сфери життя сучасного суспільства, що обумовлює формування загальноправових просторів за рамками національного права.

Роль права в епоху глобалізації полягає, в першу чергу, у виробленні загальної правової політики, що забезпечуватиме одноманітне регулювання суспільних відносин не стільки в рамках національного права, скільки в рамках наднаціонального права. Це все безпосередньо стосується такої правової науки, як порівняльне правознавство.

Е. Ламбер ще на початку ХХ ст. відзначав, що для компаративістів порівняльне право має таке ж значення, яке колись мало римське право [9]. На думку Р. Салейля, мета порівняльного права — служити прогресу національного права. Він вважав, що підсумком порівняно-правових досліджень повинно стати виділення загального (спільного) права цивілізованого людства (замість природного права), яке стане, проте, відігравати лише субсидіарну, підлеглу роль, сприяючи тлумаченню і розвитку національного права. Учений наполягав на тому, щоб пропонувані нововведення гармонували з національним правом у цілому і не порушували його структуру [10].

Сьогодні зростає інтерес компаративістів до дослідження правових культур не тільки західного типу (інтеркультурне та інтракультурне порівняння), але і незахідного типу, виникають сумніви в універсальності західної ідеї право.

Порівняння правових культур робить акцент на соціально-політичних передумовах формування правових систем та інститутів, економічних та ідеологічних засадах права, тобто передбачає контекстуальний аналіз чинних правових норм. Право завжди тісно переплетене з діловими інтересами, економічними силами і соціальними складовими епохи.

Надзвичайно актуальною на сучасній стадії порівняно-правових досліджень є проблема вироблення об'єктивних критеріїв оцінки правових моделей тих або інших інститутів, що забезпечує здійснення функціонального призначення права в епоху глобалізації.

Головне функціональне призначення порівняльного правознавства полягає в дослідженні загальних закономірностей формування і функціонування правових систем з тим, щоб виявити спільне, різне і особливе в них з метою мобілізації їх потенціалу для вирішення проблем, що стоять перед людством в епоху глобалізації. Порівняльні дослідження покликані запропонувати правові рішення, які, з одного боку, підтримують переваги глобалізації, а з іншого — знижують її негативні прояви. У зв'язку з цим зростає цінність дослі-

дження особливостей національних правових культур, які зберігають стійкість і різноманітність, задовольняють потреби і служать інтересам місцевих співтовариств.

Наше завдання, на думку І. Сабо, полягає в розробці єдиної юридичної науки, яка може трактувати право в різних аспектах, — як по вертикалі, так і по горизонталі, — на різних ступенях і на різних рівнях» [11]. Цей вислів не втратив своєї актуальності і в епоху глобалізації.

Таким чином, у рамках методології порівняльно-правових досліджень пошук і визначення сучасних концептуальних підходів, ефективних методологічних принципів, а також набір методів порівняльно-правових досліджень приведе до більшого зближення різних правових систем. Потенціал методології порівняльно-правових досліджень надає можливість не тільки об'єктивно визначити правову карту світу, але й оцінити перспективи розвитку правових систем, досліджувати роль правової акультурації у зближенні правових систем, а також визначити реальне місце окремої правової системи на правовій карті світу, розглянути основні закономірності і тенденції їх розвитку.

Література

1. Берман Г. Дж. Западная традиция права. Эпоха формирования. — М., 1998.
2. Цвайгерт К., Кетц Х. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права. — М., 1998. — Т. 1.
3. Звопарева О. С. О цивилизационном подходе в теории государства и права // Правоведение. — 2003. — № 4.
4. Проблемы общей теории права и государства: Учебник / Под общ. ред. В. С. Персеянца. — М.: ПОРМА-ИПФРА, 2002.
5. Давид Р. Сравнительное право // Очерки сравнительного права: Сб. ст. / Сост. В. А. Туманов. — М., 1981.
6. Керимов Д. А. Философские проблемы права. — М., 1972.
7. Васильев А. М. Правовые категории. — М., 1976.
8. Красиков В. И. Особенности гуманитарных методологий // Методология гуманитарного знания в перспективе XXI века: К 80-летию профессора Моисея Самойловича Кагана: Материалы междунар. науч. конф. 18 мая 2001 г. — С.Пб., 2001. — С. 70–75. — (Сер. «Symposium»; Вып. 12).
9. Lamber E. La fonction du droit civil compare. — P., 1903.
10. Saleilles R. Rapport sur l'utilite, le but et le programme du Congres. — «Proces-Verbaux».
11. Сабо И. Теоретические проблемы сравнительного правоведения // Сравнительное правоведение: Сб. ст. / Отв. ред. В. А. Туманов. — М., 1978.